

Tarih ve GÜNCE

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 15 (2024/Yaz), ss. 239-257.

Geliş Tarihi: 30 Temmuz 2024
Kabul Tarihi: 31 Temmuz 2024

Belgeler/Documents*

1921-1939 Evresinde İtalya'nın Gözünde İngiliz Kıbrıs Yönetimi**

Fabio L. Grassi***

Öz

Lozan barışıyla İtalya, 1912 senesinden beri işgal ettiği ve Sevr barışına istinaden Yunanistan'a devredilecek Rodos, Oniki Adalar ve Meis Adası üzerindeki resmi egemenliğe sahip oldu. Sevr barışının gerçekleşmemesi aşıkâr olunca 1921 senesinden beri son liberal hükümetler, ardından Mussolini'nin başbakan olduğu hükümetler, Kıbrıs üzerindeki İngiliz yönetimine dikkatle incelenmesi gereken "paralel" bir yönetim olarak bakmaya başladı. Nitekim, gerek İtalya gerek İngiltere, yönettikleri adalarda yerli Rumların milliyetçi hareketleri ile yüzleşiyordu. '20li yıllarda İtalyan yetkililer İngiltere'nin Kıbrıs'ı Yunanistan'a devredebileceği yönündeki söylentiler için, tam aksine İtalyan-İngiliz ilişkilerinin giderek bozulduğu '30lu yıllarda İtalyan yetkililer Kıbrıs'ın güçlü bir İngiliz askeri üssü olabileceği ihtimali için endişeliydiler. Daha genellikle, Mussolini'nin gözünde Kıbrıs, İngiltere'nin İtalya'yı Akdeniz'de esaret altına tutmak üzere kurduğu kalelerden biriydi. İngilizler ise, İtalya'nın olası bir Kıbrıs'a saldırılarından endişeliydi. Tabii ki İtalya ve İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki mülkiyetlerinin getirdiği sorunları bu iki devletin Yunanistan ve Türkiye ile ilişkilerinin gelişmeleri ile örtüşüyordu. İkinci Dünya Savaşından sonra, Atlantik Paktı üyesi ve (Yunanistan'a devredilen Doğu Akdeniz'deki sömürgeler dahil) sömürgelerinden yoksun İtalya Kıbrıs'a endişe ile bakmaya devam edecek, ama bu sefer Akdenizli müttefikleri olan Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin bozulması nedeniyle.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Bu çalışma 3-4 Ekim 2023 tarihinde Uluslararası Final Üniversitesi tarafından düzenlenen *I. Uluslararası Kıbrıs Türk Siyasal Liderliği'nin Oluşumu ve Toplumsal Etkileri Sempozyumu*'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

*** Prof. Dr., Sapienza University, (fabio.grassi@uniroma1.it), (Orcid: 0000-0001-5894-0925).

Bu bildiri, İtalyan Dış İşleri Bakanlığının resmi derlemesinde yayınladığı 1921'den 1939'a uzanan İtalyan diplomatik belgelerinin Kıbrıs'la ilgili parçalarının Türkçe çevirisini veya özetini gerekli açıklamalarıyla beraber sunar. Yıllar geçtikçe faşistlere özgü bir yaklaşım eski liberal zihniyetinin yerini aldığı çok iyi görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İtalya, Kıbrıs, Doğu Akdeniz

The English Rule on Cyprus as Observed from Italy in the Period 1921-1939

Abstract

With the Peace of Lausanne, Italy gained official sovereignty over Rhodes, Dodecanese and Castellorizo islands, which Italy had occupied since 1912 and which were to be transferred to Greece on the basis of the agreement annexed to the Peace of Sèvres. When it became clear that the peace of Sèvres could not be put in practise, since 1921 the last liberal governments and then the governments where Mussolini was prime minister began to look at the British rule over Cyprus as a "parallel" administration that needed to be carefully examined. As a matter of fact, both Italy and England faced the nationalist movements of the local Greeks on the islands they ruled. In the '20s, Italian officials were concerned about the rumors that Britain might cede Cyprus to Greece. On the contrary, in the '30s, when Italian-British relations were gradually deteriorating, Italian officials were concerned about the possibility that Cyprus could become a strong British military base. More generally, in Mussolini's eyes, Cyprus was one of the fortresses Britain held with the intention of keeping Italy captive in the Mediterranean. The British, on the other hand, were worried about a possible Italian attack on Cyprus. Of course, the problems brought about by the ownerships of Italy and England in the Eastern Mediterranean were intertwined with the developments in their relations with Greece and Türkiye. After the Second World War Italy, as a member of the Atlantic Pact and deprived of its colonies (including those in the Eastern Mediterranean, ceded to Greece), will continue to look at Cyprus with concern, but this time because of the deterioration of the relations between her Mediterranean allies Türkiye and Greece.

This paper presents the Turkish translation or summary, together with the necessary explanations, of the Cyprus-related parts of the Italian diplomatic documents from 1921 to 1939 published in the official compilation of the Italian Ministry of Foreign Affairs. These documents show very well the way a typically fascist approach over the years replaced of the old liberal mentality.

Keywords: Italy, Cyprus, Eastern Mediterranean

Giriş

Türk milli kuvvetlerinin zaferiyle İtalya tam anlamıyla ve resmen bir Doğu Akdeniz gücü haline geldi. Aslında, Lozan barışıyla birlikte İtalya, Rodos, Oniki Adalar ve Meis Adası üzerindeki egemenliğinin tanınmasını sağladı. Bu adalar 1912'den beri İtalyan askeri kontrolü altındaydı, ancak Sevr Barışı'na ekli İtalyan-Yunan anlaşmasına göre Yunanistan'a gidecekti. Lozan Barışı ile İtalya, bu adaların Türkiye kıyılarına yakınlığı nedeniyle Türkiye ile komşu bir güç haline de geldi.

Faşist rejim, İtalya'nın Akdeniz'e hakim olması gerektiğini, aynı zamanda İtalya'nın Akdeniz'de tutsak olduğunu söyledi. Bu sözde esaretin kilitleri Cebe-litarık, Süveyş ve Çanakkale Boğazı idi. İtalya için genişleme ve hegemonya olanakları Doğu Akdeniz'de Batı Akdeniz'dekinden çok daha fazlaydı. Mesela, Balkanlarda Fransa'nın kurduğu sistemi sallanabilirdi, Türkiye'nin kendi güçleri ile toparlanabileceğine pek inanılmazdı. Ancak, Doğu Akdeniz İngiltere tarafından sıkı bir şekilde kontrol ediliyordu. Birleşik Krallık, Yunanistan, Mısır ve Filistin'i kontrol ediyordu. Ve doğrudan Kıbrıs'a hükmederdi. Ayrıca, İngiltere'nin Kıbrıs ve İtalya'nın Rodos ve Oniki Adalar üzerindeki egemenlikleri sebebiyle, her iki güç de Yunan milliyetçiliğiyle yüzleşmek durumunda idi ve azınlıkta bulunan bir Türk topluluğunu da yönetirdi. İngiliz yönetimi bundan ötürü bir örnek olabilirdi. Bütün bu sebeplerle Faşist İtalya, Kıbrıs'ı görmezden gelemezdi.

Habeşistan krizinin patlak verdiği 1935 yılından itibaren Kıbrıs, siyasi açıdan değil, askeri açıdan faşist rejimi ilgilendirdi. Gerçekten, artık İtalya ve Bileşik Krallık birbirine kuşkuyla bakmaya başladı, dolayısıyla, klasik bir *escalation* süreci olduğu gibi, İngiltere olası bir İtalyan Kıbrıs'a saldırısına karşı adanın askeri donanımı güçlendirmeye yöneldi, bu da faşist rejim tarafından Birleşik Krallığın düşmanca tavrının delili olarak yorumlandı. İkinci Dünya Savaşı yıllarında da İtalya, Kıbrıs'la sadece askeri sebepler yüzünden ilgilendi. Faşizm sonrası İtalya'nın, Kıbrıs'taki gelişmeleri takip etmek için bambaşka sebepleri vardı. Bildirimin alanı dışında mecburen kalan bu konuda birkaç sözler sarfetmekle yetineceğim. İtalya, 10 Şubat 1947 barış antlaşması ile Rodos, Oniki Adalar ve Meis adasını Yunanistan'a devretti. Şimdi İtalya'nın ilgisinin nedeni "soğuk savaş" çerçevesinde Akdeniz'de istikrarın sağlanmasında yatmaktadır. 18 Nisan 1948

seçimlerinde, "Hıristiyan Demokrasi" partisi liderliğindeki anti-komünist koalisyon, Sovyet yanlısı sol ittifakı açık bir şekilde mağlup etti. Sonuç olarak, bu seçimlerden çıkan anti-komünist hükümet, doğmakta olan Atlantik İttifakı'na kurucu ülke olarak girmeyi isteyip başarmıştı. Ancak Yunanistan ve Türkiye'nin de bu ittifaka girebileceğinin teminatını verememişti. Alcide De Gasperi'nin başbakan olduğu hükümet, Yunanistan ve Türkiye'nin kesinlikle Atlantik Paketi'ne katılmasından yanaydı ve onlar da kabul edilmesini büyük sevinçte karşıladı. İtalya için Yunanistan-Türkiye ilişkilerinin temelinde Kıbrıs sorunundan kaynaklanan kötüleşmesinin özellikle talihsiz bir gelişme olması anlaşılır bir durumdur. İtalya, her iki Akdenizli ülke de dost olmak ve onların da Avrupa entegrasyonuna tam olarak dahil edilmesini istiyordu. Bundan ötürü İngiltere'nin hamle ve kararlarını dikkat ve endişeyle takip etti.

Bu bildiri de ben, "İtalyan Diplomatik Belgeleri" ciltlerinde yayınlanmış olan ve Kıbrıs'tan söz eden belgeleri veya belge bölümlerini sunacağım. Daha doğrusu, Rodos ile Kıbrıs arasındaki paralelliğin açıkça çizildiği bazı belgelerin var olduğu 1921 yılından, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği 1939 yılına kadar uzanan evrenin belgelerini aktaracağım. Bu ciltlerin editörleri, kendi görüşlerine göre en genel anlamda en önemli ve anlamlı belgeleri yayınladılar, bu yüzden bu derlemeyi iyi ama yetersiz bir başlangıç noktası olarak değerlendirebiliriz. Hem İtalyan Dış İşleri ve Uluslar arası İşbirliği Bakanlığı arşivinde, hem başka arşivlerde Kıbrıs'taki durumun analiz edildiği birçok yayınlanmamış belge olması muhtemeldir. Genç akademisyenlerin İtalyan arşivlerinde doğrudan ve sistematik arşiv araştırmaları yapmalarını arzu ederim ¹.

Belgeler

DDI-6, cilt 8, s. 20:

17.

LONDRA BÜYÜKELÇİSİ DE MARTINO'DAN DIŞ İŞLERİ BAKANI TOMASI DELLA TORRETTA'YA

¹ "Documenti Diplomatici Italiani" (Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato) İtalya Cumhuriyeti'nin resmi bir yayınıdır. Şu anda ciltlere bölünmüş on iki seriye ayrılmıştır. Bazı seriler tamamlandı, diğerleri henüz tamamlanmadı. Örneğin, Altıncı Seri (4 Kasım 1918 - 30 Ekim 1922) hala tamamlanmamıştır. Alıntılarda, DDI-6 altıncı seriyi gösterecek ve bu böyle devam edecek. Sayfa veya sayfaların belirtilmesi, belgenin tamamına veya Kıbrıs'ın geçtiği veya her halükarda Kıbrıs ile ilgili sayfa veya sayfalara atıfta bulunacaktır. Belgenin türü ve gönderiş saati gibi asıl yayında belirtilen bazı teknik ayrıntılar burada atlanmıştır. Gönderiş yerle tarihi, olası açıklayıcı giriş ve yorumları italiktir.

Londra, 9 Temmuz 1921

Bazı İngiliz hükümet yetkililerinin Yunan sevgisi her zaman canlıdır. Bana açıkça onay veren Kont Sforza'ya daha önce de açıkladığım gibi, her şeyden önce Yunanlılar tarafından İtalya'nın "zavallı küçük" Yunanistan'ı ezmek ve zarar vermek istediği şeklindeki yapay suçlamanın zeminini temizlememiz gerekiyor. Yunanistan'ın, kendi çıkarları söz konusu olduğunda küçük halklara karşı çok az vicdan sahibi olup, başkalarına gelince, cömert koruyucu rolünü memnuniyetle karşılayan İngiltere'ye yardım için periyodik ağlamanın sebebi budur. Bu yüzden, İzmir ve Korfu Kanalı sorunları bir kez ortadan kaldırıldığında, İtalya ile Yunanistan arasında temel bir anlaşmazlığın sebebi kalmayacağını göstermek için çalışıp başarısız olmadım.

Rodos ise, Kıbrıs'ın paralelidir².

DDI-6, cilt 8, s. 256:

294.

RODOS VALİSİ DE BOSDARI'DEN DIŞ İŞLERİ BAKANI TOMASI DELLA TORRETTA'YA

Rodos, 10 Ekim 1921

Bu vesika, İtalya'nın işgalına karşı milliyetçi bir tutum sergileyen, bu sebeple Rodos'tan uzaklaştırılan Rodos başpiskoposuyla ilgilidir. Vali Alessandro De Bosdari ne yapmalı diye görüşlerini anlatıyor:

Üç tane çözüm var:

1) Ondan davranışını yazılı olarak geri çekmesini ve bize karşı entrikalardan vazgeçeceğine ve bize saygı duyacağına söz vermesini istemek. Bu açıklamanın ardından başpiskopos Rodos'a yeniden kabul edilebilecekti. Hükümet isterse bu çözümü kabul edebilirim, ancak tam olarak tatmin edici bir beyan elde etmenin belki de zor olacağı gerçeğinin yanı sıra, büyükşehir her hangi bir zamanda bu kadar kötü yerine getirilmiş işlevleri yerine getirmesi için yeniden kabul etmek kesinlikle son önlem olmayacaktır.

² Kont Carlo Sforza, 1919-1922 yıllarında İstanbul Yüksek Komiser, ardından Dış İşleri bakan yardımcısı, ardından Dış İşleri bakanı, ardından Paris büyükelçisiydi. İtalya'nın mütakereden sonra sürdürdüğü Türk dostu politikasının en önemli mimarıydı. Dış İşleri bakanı olarak halefisi Pietro Tomasi della Torretta ile İtalya ile Yunanistan, dolayısıyla İtalya ile İngiltere arasındaki tedirginlikte göreceli olarak bir nevi yumuşama yaşandı. Bununla beraber İtalya, Yunanistan'ın Anadolu işgalına muhalif olmaya, kuva-ı milliy'e silah ve malzeme sağlamaya devam etti.

2) (...) onun yerine, İstanbul Patriği bize kesin bir siyasi doğruluk garantisi veren başka bir başpiskopos ataması. Şöyle böyle bir çözüm, kabul edilebilir, ancak dezavantajları da yok değil.

3) Başpiskoposu Oniki ada dışında dilediği yere sevkedip Rodos ve Meis adası'nda Kıbrıs'taki bağımsız kilise modelinden ilham alarak bir bağımsız kilisenin oluşumu için çalışmak (...) Bu, çözümlerin en iyisi çünkü bu kilisenin İstanbul'a bağımlılığı artık saçmalık ve bu ayrılma normal bir düzen kurmaya çalışmak için uygun bir fırsat gibi görünüyor. Sizin fikirlerinizi öğrenmeden başpiskoposla ilgili başka bir önlem almayacağım.

DDI-7, cilt 1, s. 38-39:

76.

RODOS VALİSİ DE BOSDARI'DEN BAŞBAKAN VE DIŞ İŞLERİ BAKANI MUSSOLINI'YE

Rodos, 6 Kasım 1922

Rodos ve Oniki Adalar işleri arasında:

Yasal düzen meselesine gelince, Bakan Sforza'nın bana iddia ettiğinin aksine, selefim, saygıdeğer fahri komutan³ Maissa'nın, Kıbrıs ve Malta yasal düzeni modeline ilişkin çok titiz bir şekilde çalışılmış bir proje hazırladığını ve onunla birlikte olduğunu gördüm. Belediye ve il kanunlarımızdan bazı unsurlar alınmaktadır. Bakana projeyi öven ve belki de daha iyisini yapamayacağımı beyan eden bir mektup yazdım; ama aynı zamanda, Rodos adası için bir nevi anayasanın derhal ilan edilmesine kesinlikle karşı olduğumu bildirdim. Burada ne hazırlığı ne de isteği göremiyordum ve bana öyle geliyordu ki, Rodos'u ve diğer adaları kararlı bir şekilde ilerleme yolunda ilerletmek istemek için mutlak bir iktidar dönemi sağlamamız gerekiyordu. Bugün de bu görüşe sahibim ve bu noktada, iktidardaki ilk dönemimde söylediklerime ekleyebileceğim veya değiştirebileceğim bir şey yok⁴.

DDI-7, cilt 2, s. 350:

³ Commendatore.

⁴ Bir hafta önce Mussolini birinci hükümetini kurmuş, Paris'ten Kont Sforza hoşnutsuzluğunu bildirmişti (kısa sürede istifa edip istekli olarak sürgünde kaldı). Faşist de Bosdari Sforza'yı eleştirmeden geçemezdi ki...

514.

LONDRA BÜYÜKELÇİSİ TOMASI DELLA TORRETTA'DAN BAŞBAKAN VE DIŞ İŞLERİ BAKANI MUSSOLINI'YE

Londra, 16 Aralık 1923

(...) Şuna dikkatinizi çekmeliyim ki, İşçi Partisi'nin gelecekteki dış politikası tartışılırken basında Kıbrıs'ın derhal Yunanistan'a iade edilmesinden bahsediliyor⁵.

DDI-7, cilt 6, s. 7:

11.

İSTANBUL BÜYÜKELÇİSİ ORSINI BARONİ'DEN BAŞBAKAN VE DIŞ İŞLERİ BAKANI MUSSOLINI'YE

İstanbul, 8 Ocak 1928

Atina ve Selanik'ten (...) Michalakopoulos'a Akdeniz amaçlarına yönelik bir savunma-saldırı ittifakı sonuçlandırmasını teklif ettiğinize dair haberler gelmeye devam ediyor. Teklifin reddedildiği, ilke olarak Michalakopoulos, yalnızca İtalya ve Yunanistan arasında, ortak çıkarlara sahip olduğu Balkanlar ile ilgili bir savunma ittifakının mümkün olduğunu dile getirdiği iddia ediliyor. Ancak Yunanistan, Kuzey Epirotların durumunda bir iyileşme ve Arnavutluk tarafından ulusal azınlıkların haklarının tanınmasını istediği yönündeki söylenti var. iddiaya göre Siz Michalakopoulos'u Vrioni ile temasa geçirdiniz, ancak herhangi bir yararlı sonuç alamadınız.

Akdeniz'e gelince, Michalakopoulos'un şunları dile getirdiği iddia ediliyor:

- 1) Kıbrıs ve Oniki Adalar Yunanistan lehine çözümleninceye kadar Yunanistan bugüne kadar izlediği politikadan vazgeçemez;
- 2) Fransa ile İtalya arasındaki siyasi durumun ve mevcut ilişkilerin Yunanistan'ın İtalya ile Yunanistan arasında yazılı anlaşmalar yapmasına izin vermez;
- 3) Balkanlar'da barışı sağlamak için yeterli garanti, yürürlükteki antlaşmalarla tescillenmiş olan bölgesel siyasi yapının ortak olarak tanınmasıyla oluşturulur⁶.

⁵ Kıbrıs asla modern Yunanistan Devletinin parçası olmadığı halde Kıbrıs'ın Yunanistan'a olası geçmesi bir "iade edilme" olarak hissedilmesi dikkat çekicidir.

⁶ Eleutherios Venizelos'un en önemli yardımcı ve yandaşlarından Andreas Michalakopoulos, dönem Yunanistan Dış işleri bakanıydı.

DDI-7, cilt 7, s. 33-34:

38.

BAŞBAKAN VE DIŞ İŞLERİ BAKANI MUSSOLINI'NİN NOTASI

Roma, 14 Ekim 1928

24 Eylül'de Yunan basını temsilcilerine yaptığı açıklamalarda Bay Venizelos, Mecliste de açıklayacağı gibi Yunanistan ile İtalya arasında bir Oniki Ada sorununun söz konusu olmadığını, zira Yunanistan Lozan Antlaşması'nı imzalamasıyla bu sorun sadece Oniki Adalılar ile İtalya'nın arasında, nasıl ki Kıbrıs sorunu Yunanistan ile İngiltere arasında değil, İngiltere ile Kıbrıslılar arasında bir sorunsu. Bu ifadeler, Sayın Venizelos'un benimle yaptığı konuşmalarda söyledikleriyle örtüşmektedir. Kendi adıma, Faşist Hükümetin, Oniki Adalar'da yaşayan ve İtalya'nın egemenliği altındaki Yunan kökenli nüfus gruplarını, özellikle de bu nüfuslar sakin ve İtalyan yasalarına uydukları için, hiçbir zaman milli kimliğinden mahrum etmek amaçlamadığını söyledim⁷.

DDI-7, cilt 11, s. 130-136:

77.

ATİNA SEFERİ BASTIANINI'DEN DIŞ İŞLERİ BAKANI GRANDI'YE

Atina, 19 Kasım 1931

Bugünkü 145 numaralı telgrafımda size bildirdiğim gibi, Sayın Venizelos, dün Meclis'te Hükümetin tüm çalışmaları hakkında uzun bir konuşma yaparken, Yunan dış politikasında olduğu kadar iç politikasında büyük bir öneme sahip olan bir sorun üzerinde biraz zaman harcadı. Kıbrıs-Oniki Adalar çifti tarafından karakterize edilen ve tanımlanan Yunan irredantizminden bahsediyorum, ki Kıbrıs'ta geçen ay yaşanan olayların kolayca öngörülebileceği gibi önemli ölçüde güçlenmiştir⁸.

⁷ 1928'de İtalya, Yunanistan ve Türkiye ile ilişkilerinin iyileştirmesi kolları sıvadı, sonraki yıllarda bu iki devlet arasında esen olumlu hava sayesinde her biri ülke diğer ikisi ile de anlaşma yaptı. Sunulan kısa yazı, Mussolini'nin iyimserliğini yansıtmaktadır.

⁸ "Kıbrıs-Oniki Adalar çifti tarafından karakterize edilen ve tanımlanan Yunan irredantizmi" pek hantal bir Türkçe olduğunu biliyorum. Ne yazık ki İtalyanca aslı da güzel İtalyanca emsalı olarak nitelendirilmez. Çevirmenin yüzleştiği ikilemlerden biri bu: sorunlu bir orijinal metin, sorunlu parçalarını yansıtarak mı normalleştirerek mi çevirilsin?

Bu irredentizmin ülkede edindiği etki ve nedenlerinden kısaca bahsetmeyi uygun görüyorum, böylece Sayın Venizelos'u bildirerek onur duyduğum meclis kürsüsünden açıklamalar yapmaya iten olası nedenin önemi ortaya çıkacak. Yunan topraklarından bir şekilde uzak olan Yunanlıların ülkelerine olan bağlılıklarının, onun parçası olanların gösterdiğinden çok daha fazla olduğu, neredeyse tarihsel bir gerçektir. Yerli Yunanlılar öbürleri Helenistik dayanışma etkisiyle yumuşatması ve mümkünse değiştirmesi gereken üzücü bir kaderin kurbanları olarak gördükleri aynı derecede kesin.

Bu nedenle her Yunanlı'da potansiyel bir irredentist vardır ve belki de bu nedenle nüfus mübadelesi fikri Yunanistan'da doğdu ve burada uygulandı⁹. Irredentist gösteriler değerlendirirken bu ruh hali dikkate alınmalıdır. Son iki yılda, esasen Yunanistan bağımsızlığının yüzüncü yıl kutlamalarının teşviki sebebiyle, sayıları ve yoğunlukları arttı ve Kıbrıs isyanıyla ve Yunanlıların genel olarak yabancı ülkelere tabi olan soydaşlarının kaderi için duygularıyla doruk noktasına ulaştılar¹⁰.

Kıbrıs ve Oniki Adalar sorunları, Hükümet onları resmen görmezden gelse de Yunanistan'da asla bitmedi, hatta her ne kadar hükümetin irredentist ajitatörlerin aleti olmama isteği kesirse her partinin ve eğilimin basını, çoğu zaman anlamsız ve yalancı yayınlarla, bunları vurgulama eğilimindedir. Bu nedenle ve diğer bir nedenle, yani tekrarların diplomaside her zaman yardımcı olmaması nedeniyle, uzun süre hükümetten Oniki Ada sorunuyla ilgili kesin beyanları yeniden yapmasını ve liderlerine karşı kararlı bir şekilde müdahale etmesini istemekten kaçındım. Görüldüğü kadar itibarsız olmayan, şimdiden birçok sempati toplayan ve benim isteğim üzerine hükümet onları zulmün hedefi yapmış olsaydı, ajitasyon liderleri ulusal kahramanlar olarak görünecekti. Gerçekte, burada size daha önce bildirme fırsatı bulduğum bilgiyi, yani son zamanlara kadar Helenik irredantizmi oluşturan iki kısımdan Oniki Adalar'ınkinin en aktif şekilde ajite edilmiş ve en içten olanı olduğunu yeniden teyit etmeliyim. Artık Kıbrıs olayları genel ilgi ve heyecanı Kıbrıs'a yönlendirdi, her alandan ve her koşuldan şahsiyetler, adada irredentizmin bayraktarı olmaya itti, böylece meselenin tümü pekişti¹¹.

Ajitasyon küçük bir mesele değildi. İngiltere'nin Yunanistan tarihinde ve maliyesinde neyi temsil ettiğini düşünüyor ve bir aydır Yunan gazetelerini okuyorsanız, Kıbrıs'ın kurşunlarının yankısının, Yunanlıların tarisel Yunan dostu,

⁹ Giuseppe Bastianini'nin bu yorumu gayet garip ve çelişkili görünüyor.

¹⁰ Tekrar, gelecekte faşist kadrosunda yüksek ünvanlara sahip olan bu sefirin İtalyancası oldukça karmaşık...

¹¹ Aynen, bu noktada ve sonraki satırlarda. Yemin ediyorum ki birçok cümleler bir kereden fazla okumak zorunda kaldım. Bu duacınızı acıyın.

Byron ve Gladstone'un ülkesi olan İngiltere'ye karşı zaman zaman ruhlarında yankılandığını duydukları saygı, şükran, hayranlık ve bağlılık seleri susturmayı başardığını tespit ediyorsunuz. İrredantist davanın elde ettiği sonuçlar üç ve çok önemlidir:

1- Adanın Yunanistan'a katılma arzusu sorunu, İngiltere'ye, İngilizleri duyarsız bırakamayacak iki biçimde empoze edildi, sakinlerin halk oylaması ve isyan sorunuyla;

2- En etkili İngiliz basınının bir kısmı ve bazı yüksek İngiliz şahsiyetleri kendilerinin ilke olarak Kıbrıslıların isteklerine sıcak baktıkları anlattı;

3- Kıbrıs'taki ölü ve yaralıları için Yunan duyguları, tüm ülkenin diğer devletlerin tüm Yunan tebaasına ve onların taleplerini destekleyen derneklere en büyük sempatiyle bakmasına yol açtı.

Bunlar, Bay Venizelos'a, ayaklanmayı takip eden ilk günlerde istenmeyen karışıklıklar endişesinin kendisini etkilediği çok daha duygusal ve Kıbrıs olayları birkaç gün önce benimle görüşürken Oniki Adalıların yanlısı ajitatörler konusunda kullandığından daha az şiddetli bir dil kullanmasını tavsiye etmiş olmalı.

Venizelos'un konuşmasının entegral İtalyanca çevirisini ilettikten sonra Bastianini şöyle devam ediyor:

Sayın Venizelos'un bu kadar net bir şekilde söylediklerini incelediğimizde, irredentist sorunun tamamının şu temellere oturtulduğu görülüyor:

- Yunanistan'ın ne İtalya'dan ne de İngiltere'den hiçbir hak talep etme hakkı var ve hükümet, Yunanistan ile bu iki devlet arasındaki dostane ilişkileri bozabilecek eylemlere müsamaha göstermeyecektir.

- Ancak İtalya ve İngiltere asil bir jest yapmak isterlerse onlara ait adalar Yunan olabilir.

- Yunanistan, İngiltere'ye adanın bir bölümünü elinde tutma teklifinde bulunur ve İngiltere'nin Kıbrıs'ın tasfiyesi için koyduğu şartları kabul etmeye hazır olduğunu gösterir.

- İtalya'nın bazı Ege adalarına sahip olma konusundaki büyük ilgisinin farkında olan Yunanistan, İtalya'nın gelecekte bir kısmını kırılmaz bir dostluk karşılığında Yunanistan'a vererek cömert bir jest yapmak isteyeceğini umuyor. Temel olarak, Bay Venizelos, İtalya ile kırılmaz bir dostluğun temellerini tartışmak için Oniki Ada'daki bir adayı kullanmak istiyor gibi görünüyor. Kullanılan sıfat, bize karşı dostluk kelimesinin altını çizilen tekrarları ve bu dostluğun Yunanistan'ın zamanla daha da pekiştirmesi gerektiği kavramının tekrar tekrar

vurgulanması, Yunan dış politikasının biraz daha kesin bir yöneliminin ihmal edilemez işaretleri olabilir.

Bay Venizelos, İtalya'ya karşı dostluğun gelişmeleri ile Oniki Adalar'ın bazılarına el koyması arasında ilk kez çok net bir şekilde doğrudan bir ilişki kurmakla neyi amaçlıyor? Bay Venizelos sadece bir keşif sinyali mi göndermek istedi yoksa bunun yerine İtalya'ya gerçekten yararlı ve daha inandırıcı bir şey sunma zamanının geldiğine mi inandı, karşılığında Yunan kamuoyunu tatmin edecek bir şey almak üzere?

Belki de Bay Venizelos, bir İtalyan tavizinin, şimdiye kadar izlenen üç sandalyeye oturma politikasını terk ederek, İtalya ile daha yakın bir bağ ve faydalı bir işbirliğini haklı çıkaracağını düşünüyor? Mussolini'nin tezinin başarısını saptayıp Fransa'nın başarısızlığını daha da vurgulayan Washington'dan gelen haberler onu bir şekilde etkilemiş olabilir mi?

(...)

Türk bakanlarının Atina ziyareti sırasında yarı resmi *Ethnos* gazetesinde çıkan bir cümle geliyor aklıma. Yaklaşık olarak: Türk misafirleri samimi bir dostlukla selamlıyoruz çünkü mücadelelerimiz bitti ve sorunlarımız çözüldü. Şimdi bizi Türkiye'ye bağlayan duygular sıcak ve kardeşçe, İtalya'ya karşı olanlar öyle değil çünkü bu Oniki Adalar'ı meşgul ettiği sürece, Yunan halkı ona karşı yazılı anlaşmaların kurmaya yeterli olmadığı samimi ve kendiliğinden dostluğu hissedemeyecek.

Bu cümle dikkate alınmalıdır, çünkü İtalya söz konusu olduğunda, entelektüel, siyasi veya iş dünyasından insanlarla da, daha mütevazı durumda olanlarla da, yaptığım özel görüşmeler sırasında defalarca tespit etme fırsatı bulduğum yaygın bir ruh halini ifade ediyor. Şimdiye kadar, İtalyan-Yunan dostluğunu güçlendirmede hiçbir çıkarı olmayan yabancı ülkeler ve Venizelos karşıtı siyasi gruplar bu ruh haline güvendiler. Bay Venizelos'un Roma ziyareti ve geçen Mayıs ayında burada düzenlenen İtalyan Haftası hakkında Fransız gazetelerinde yer alan bazı yorumlar, bazı sorumlu Fransız çevrelerinin bile Oniki Adalar sorununun Paris'te istenmeyen ve Belgrad'da korkulan yakın İtalyan-Yunan işbirliğinin önündeki tek engel olduğunu düşündüklerini kanıtıyor. Yunan-Türk anlaşması sağlanmakla, Yunan-Bulgar görüşmeleri doğru yolda olmakla, Yunan-Arnavut sorunlarını çözmek zor olmamakla, Balkan topraklarının durumu, bazılarına, belki de gerçekten daha fazla İtalya'nın lehine görünen bir istikrara yaklaşıyor. Bu istikrarlaşmada Türkiye, gerçekle bağdaşmayan ve özellikle Fransız direktiflerine göre pan-Balkan bir zihmiyetle hareket eden güçlere

karşı uygulamayacağı üstün bir role sahip olduğunun kabul edilmesi için uğraşılıyor. Bu koşullar altında, İtalya'nın, İngiltere'nin belki de biraz değersizleştirilmiş bir taahhüdünden¹² vazgeçmeye hazırlandığı ve bunun yerine kendisine bu denizde, kesin garantiler ve daha fazla hareket özgürlüğü sağlamak için en uygun koşullardan yararlanarak bunu gerçekleştirmesi kaderi gibi görünüyor, çünkü ülkemizin orada gücü ve prestijiyile varlığını sürdürme hakkı, neredeyse görevi diyebilirim. Öyle görünüyor ki Bay Venizelos, Ankara ziyareti sırasında belki de kendisine somut ve acil bir geri dönüş sunmadığı için tehlikeli görünen bir anlaşmanın temelini bulmayı düşünüyor.

Gerçi Yunan hükümeti başkanı'nın beyanları daha az iyimser yorumlara yol açabilir, ancak bugünkü İtalya'ya çok az şey veya hiçbir şey sunulamayacağına inanacak kadar saf olabilir mi?

Hükümetimizin Başkanına duyduğu büyük hayranlık ve içten saygı, siyasi eylemimize ilişkin kesin anlayışı, onun İtalya ile, Yunan halkının hissiyatına dayalı kesin ve kalıcı bir zeminde aktif bir işbirliği kurmayı gerçekten istediğine inandırıyor. Tahmin edilebileceği gibi, Kıbrıs'ın emelleri hakkında umut beslemek için meclis kürsüsüne açıklanmayan başka nedenler de olsa, Kıbrıs adası er ya da geç Yunanistan'a verince İtalya ve Oniki Adalar Helen irredentizminin tek bir adı ve tek hedefi olacağını, Yunanistan'daki durumumuz şiddetle etkileneceği hesaba katmak gerekir. Bu değerlendirmeler, Sayın Venizelos'un açıklamalarını ve Londra'nın bu konuda almayı tercih edeceği kararlarını son derece ilginç kılmaktadır.

Bizim açımızdan, Yunanistan başbakanı'nın çağrısına açık ve net bir yanıtla eşdeğer bir tavir almamızın gerekli olduğuna inanıyorum¹³.

DDI-7, cilt 11, s. 154-155:

90.

DIŞ İŞLERİ BAKANLIĞI AVRUPA DOĞU AFRİKA BÖLÜMÜ GENEL MÜDÜRÜ GUARIGLIA'DAN RODOS VALİSİ LAGO'YA

Roma, 30 Kasım 1931

¹² Kıbrıs!

¹³ Sonuçta, her ne kadar İtalya-Yunanistan ilişkileri iyi görülse, İtalyan hükümeti, On İki Adalar meselesi hiç bitmediğini, hiç unutulmadığını öğrenmişti.

Atina'daki son olaylar, daha doğrusu Venizelos'un Yunanistan meclisi'nde Kıbrıs ve Oniki Adalar için yaptığı beyanatlar dikkatimizi hak ediyor: bu beyanatlar sonucu özünde her şeyden daha fazla Yunan Hükümet Başkanı'nun himayesi altındaki Helen irredantizminin umutları yeniden alevlendirip birleştirdi. Aralarında eski Cumhurbaşkanı Amiral Condouriotis'in bulunduğu seçkin şahsiyetlerin ve hatta bu nedenle Yunanistan iç siyasetinin gündeminde olan ve bazı siyasi alanlarda da nüfuz ve yetkiye sahip olan bir ajitasyon komitesinin kuruldu. diğer ülkelerin merkezi ve basın organı. Venizelos'un son açıklamalarına kadar, Yunan hükümeti kendisini On İki Adalar yanlısı harekete tamamen yabancı gösterebiliyordu. Bu nedenle, Mısır ajitatörlerinin projeleri ciddi olsun ya da olmasın, gelecekteki iyi bir amaç için, bu ajitasyonları, yukarıda belirtilenler tarafından bize yöneltilen sorunla ilgili olarak Yunan Hükümetinin sorumluluğuna bağlamak için uygun bir fırsattı. Atina seferine verilen talimatlar bundan kaynaklanmaktadır. Kahire seferimizden, özellikle yerli İngiliz sefarete yönelik istenen gizli ve dostane adımlara gelince, bu özel durumdan ve Londra'nın Kıbrıs'ın savunması için bizden talep ettiği dayanışmadan yararlanma fırsatını göz önünde bulundurarak tavsiye edildi, Mülkiyet¹⁴ için de siyasi ve olgusal çıkarlarımız için İngiltere'nin desteğini elde etmek üzere¹⁵. Kıbrıs için olaylar gelecekte nasıl gelişirse gelişsin, ima ettiğiniz farklılıklara rağmen Mülkiyet üzerinde bazı yansımaları olmaması mümkün değil. Bu nedenle, iç durum¹⁶ tamamen güven verici görünse bile uluslararası arenada hareketsiz kalmamakta fayda var.

DDI-7, cilt 11, s. 166-167:

97.

DIŞ İŞLERİ BAKANLIĞI AVRUPA DOĞU AFRİKA BÖLÜMÜ 3. OFİSİ
BAŞI INDELLİ'DEN ATİNA SEFERİ BASTIANINI'YE

Roma, 1 Aralık 1931

(...)

[Guariglia ile] birlikte, 17408/970 numaralı 19 Kasım tarihli raporunu dikkatle okuduk. Rapor, bir sonraki dönüşünde derhal bakana bildirilecektir; ama tabii ki, istediğin kadar çabuk bir cevap almanın mümkün olup olmayacağını bilmiyorum. Senin de anladığın gibi, özellikle hassas, önemli ve karmaşık olan bir

¹⁴ Rodos ve On İki Adalar.

¹⁵ Bu parçayı Türkçeye çevirmeden önce asıl anlamını çıkarmaktan zorlandım, grameri resmen karmaşıktır.

¹⁶ Rodos ve On İki Adalar'ın iç durumu söz konusu.

sorunun isabetli değerlendirilmesi için, çeşitli temel unsurlardan biri, Kıbrıs ve Onikiada sorunları arasında ve her şeyden önce İngiltere ve İtalya'nın Yunanistan ve Venizelos'a karşı tutumları arasında herhangi bir bağlantı kurulmama gerektiği bile, yaklaşık olarak da olsa, İngilizlerin Kıbrıs'la ilgili niyetlerinin bilinmesidir. Bordonaro¹⁷, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nı eğilimlerini sorarak algılamakla görevlendirildi. Umarız, mümkün olan en kısa sürede, elbette size hemen iletilecek olan belirli bilgiler bize bildirebilir.

DDI-7, cilt 11, s. 256:

143.

DIŞ İŞLERİ BAKANI'DEN GRANDI'DEN ATİNA SEFERİ BASTIANINI'YE

Roma, 30 Aralık 1931

Venizelos'un, en azından adalarımız konusunda, bizimle bir diyalog başlatmak yerine, iç güçlüklerle çalkalanan Yunan kamuoyuna güvenilebilecek tek kişi olarak bir kez daha görünmek istediği izlenimine sahibim. Bahsettikleri gibi soruların Parlamento kürsüsünden İtalya'ya ve ayrıca Büyük Britanya'ya sorulabileceğine içtenlikle inanamazdı, öyle ki milletvekilleri arasında bir umut dalgası uyandırdıktan sonra yaptığı açıklamanın ikinci bölümünde sakinleştirmek zorunda kaldı. Ayrıca, de anladığınızdan emin olduğum Londra'dan bize ulaşan bilgiler doğrultusunda, tüm bu olay, İngiliz Hükümeti'nin Kıbrıs sorunundaki tavrını sertleştirmesinin başlıca nedenlerinden olmalıdır.

DDI-8, cilt 1, s. 870:

835.

LONDRA BÜYÜKELÇİSİ GRANDI'DEN BAŞBAKAN VE DIŞ İŞLERİ BAKANİ MUSSOLINI'YE

Londra, 27 Ağustos 1935

Habeşistan krizi başlamış, İtalya-İngiltere ilişkileri bozulmuştu. Grandi, İngiliz Deniz Genelkurmay'ın önceki yıllarda Kıbrıs gibi çeşitli Akdenizli üslerinin güçlenmesi için yeterli ödenek ayırılmadığından kaygılanan hoşnutsuzluğunu bildiriyor.

¹⁷ Dönem Londra büyükelçisi Antonio Chiamonte Bordonaro.

DDI-8, cilt 2, s. 623-624:

647.

ATİNA SEFERİ BOSCARRELLİ'DEN BAŞBAKAN VE DIŞ İŞLERİ BAKANI MUSSOLİNİ'YE

Atina, 15 Kasım 1935

Boscarella, İngiltere ile Yunanistan arasındaki yapılan gizli pazarlıklar yönündeki söylentileri bildiriyor. Bu rivayete göre Yunanistan'ın bazı üslerini İngiliz donanmasının hizmetine geçirmesinin karşılığı olarak İngiliz yetkililer Kıbrıs'la ilgili belirsiz vaatlerde bulunmuştu.

DDI-8, cilt 2, s. 910-911:

919.

LONDRA BÜYÜKELÇİSİ GRANDİ'DEN BAŞBAKAN VE DIŞ İŞLERİ BAKANI MUSSOLİNİ'YE

Londra, 26 Aralık 1935

Grandi, özellikle yeni İngiliz Dış İşleri bakanı Eden'i İtalyan düşmanlığıyla, mesela yanlış basın aracılığıyla İtalya'nın Kıbrıs ve Malta ile ilgili saldırı planları olduğu yönündeki asılsız iddialar yaymakla suçluyor.

DDI-8, cilt s. 8-9:

ANKARA BÜYÜKELÇİSİ GALLİ'DEN BAŞBAKAN VE DIŞ İŞLERİ BAKANI MUSSOLİNİ'YE

Ankara, 3 Ocak 1936

Bu sabah geri dönen Aras beni hemen karşıladı. İlk olarak 30 Aralık tarihli yazıma iki gün içinde cevap vereceğini belirtti. Cevabı, İtalya ile dostane ilişkiler bağlamında olası şüpheleri açıklığa kavuşturursun diye Yugoslavya ve Yunanistan ile temas kurmak istediğini dile getirdi. Aslında, cevabının İtalya-Türkiye ilişkileri için bir anlamı varsa, Balkan ilişkileri için de bir anlamı vardı ve bunu gözden kaçırmaması gerekir. İsmet Paşa, Şükrü Kaya ve Numan'ın [Menemencioğlu] verdiği tüm yanıtları onayladığını ve bu yanıtların, İngiltere'ye verilen yanıtta İtalya ile dostane ilişkilerin dikkate alınmadığı yönündeki tüm varsayımları çoktan ortadan kaldırmış olmasını umduğunu söyledi. Bana bütünüyle iletceği Türkçe

cevabın "diplomatik bir şaheser" olduğuna inanıyor. Bu arada, ne nota vesilesiyle ne de hemen öncesindeki vesilelerde Boğazlar sorunu hakkında hiçbir söz söylenmediğini en kesin bir şekilde tekrarlama eğilimindeydi. Boğazlar konusunda, o sırada bana haber verdiği genel konuşmalardan başka İngiltere ile ilgili bir şey yoktu. Bu arada uluslararası basının nedenini anlayamadığı uğultusuna karşı bir yalanlama yayınlamıştı. Yunan basınında Rodos, Kıbrıs, Mısır'daki Türk birlikleri vs. hakkında yazılanların hepsi alçak yalan, ilk olarak Yunan Hükümeti'nin nahoş ve utanç verici bulması gereken yalanmış. Türkiye'nin İtalya-Habeşistan çatışmasında tek bir amacı olduğunu söyledi: ne pahasına olursa olsun bir Avrupa çatışmasının patlak vermemesini önlemek, mümkün olduğu kadar az kaybetmek ve bundan hiçbir şekilde kâr etmemek. Çatışma bu sonuçlarla biterse Türkiye büyük ölçüde memnun olacaktır¹⁸.

DDI-8, cilt 4, s. 96:

91.

LONDRA BÜYÜKELÇİSİ GRANDI'DEN BAŞBAKAN VE DIŞ İŞLERİ BAKANI MUSSOLINI'YE

Londra, 21 Mayıs 1936

Grandi, Foreign Office'e, İtalya'nın aralarında Kıbrıs olan çeşitli İngiliz kaleler ile ilgili saldırı planları iddiaları yalanlamak üzere, hatta İngiliz basının kampanyasını protesto etmek üzere gittiğini bildiriyor. Grandi'nin, 1928-1932 yıllarında gerçekleşen Türk-İtalyan ilişkilerinin iyileşmesinin "mimarı" olduğunu hatırlatmakta fayda var.

DDI-8, cilt 4, s. 314:

259.

LONDRA BÜYÜKELÇİSİ GRANDI'DEN DIŞ İŞLERİ BAKANI CIANO'YA

Londra, 13 Haziran 1936

Grandi, İngiliz basınındaki Kıbrıs'ta çok güçlü bir gemi ve uçak üs kurma projesi, onun faydası hakkındaki tartışmalar bildiriyor.

¹⁸ 1935'ten beri İtalya'nın yeniden bir yayılcı politikası sürdürmesi Türkiye'yi çok rahatsız ettiği, çok kaygılandığı, Fransa ve Birleşik Krallık ile ilişkilerini iyileştirmeye teşvik ettiği malum. Bu vesikada, Tevfik Rüştü Aras'ın, esasen İtalya'nın neden olduğu Türkiye'nin dış politikasında yeni perspektifleri için endişeli İtalyan büyükelçisini ne kadar rahatlatmaya çalıştığı görülmektedir.

DDI-8, cilt 6, s. 366:

305.

LONDRA BÜYÜKELÇİSİ GRANDI'DEN DIŞ İŞLERİ BAKANI CIANO'YA

Londra, 20 Mart 1937

Bana İngiltere'nin İmparatorluğun en uzak noktalarını koruması gerektiğini söylüyorsunuz. Bu, gemiler söz konusuysa doğru. Peki Malta'da, Kıbrıs'ta, Hayfa'da ve genel olarak Akdeniz havzasının tamamında yapılan tahkimatlar kime karşı? Ne Fransa'ya ne İspanya'ya ne Yunanistan'a ne Yugoslavya'ya ne de Türkiye'ye karşı. İngiltere, İtalya'ya karşı düşmanca duygular beslemeseydi, Akdeniz'de yaptığı gibi yeniden silahlanmayacaktı. Yeni İngiliz deniz tahkimatlarına karşı, İtalya'nın eşit derecede daha güçlü bir Akdeniz savunma sistemiyle karşılık vermesi meşru ve doğaldır.

DDI-8, cilt 6, s. 498:

403.

ANKARA BÜYÜKELÇİSİ GALLI'DEN DIŞ İŞLERİ BAKANI CIANO'YA

Ankara, 3 Nisan 1937

(...) Mısır'ın askeri tabiiyetinden [Süveyş] Kanalı'nın askeri gözetimine, Kıbrıs üslerinin güçlendirilmesine, Filistin'in (görünüşe göre Arapları bastırmak ama gerçekten orada birliklerle olabildiğince uzun süre kalmak için) askeri işgaline ulaşan Doğu Akdeniz'deki muazzam silahlanma ve stratejik güçlendirme, bazı İngiliz çevrelerinde tehlikeli eğilimlerin devam ettiğine inandırabilirler.

DDI-8, cilt 11, s. 194:

155.

BAŞBAKAN MUSSOLINI'NİN FAŞİZMİN BÜYÜK KONSEYİ'NE RAPORU

Roma, 5 Şubat 1939

İtalya, derme çatma yöntemlerle bile kolayca engellenebilecek yapay bir iletişim olan Süveyş Kanalı ve Büyük Britanya topraklarının hakimiyetindeki Cebelitarık Boğazı aracılığıyla okyanuslarla iletişim kuran bir iç denizle çevrilidir. Bu

nedenle İtalya'nın okyanuslarla serbest iletişimi yoktur; Bu nedenle İtalya, Akdeniz'de gerçekten bir tutsaktır ve İtalya ne kadar kalabalık ve güçlü olursa, tutsaklığının acısını o kadar çok çekecektir.

Bu hapishanenin parmaklıkları Korsika, Tunus, Malta, Kıbrıs'tır: bu hapishanenin nöbetçileri Cebelitarık ve Süveyş'tir. Korsika, İtalya'nın kalbini hedef alan bir tabanadır; Tunus, Sicilya'ya doğrultulmuş bir silahken, Malta ve Kıbrıs Orta ve Batı Akdeniz'deki tüm mevzilerimiz için tehdit oluşturuyor. Yunanistan, Türkiye, Mısır, Büyük Britanya ile bağ kurmaya ve İtalya'nın siyasi-askeri kuşatmasını tamamlamaya hazır devletlerdir. Yunanistan, Türkiye, Mısır, İtalya'nın ve İtalya'nın genişlemesine potansiyel düşman devletleri olarak görülmelidir.

DDI-8, cilt 11, s. 830:

712.

ANKARA GEÇİCİ SEFERİ BERIO'DAN DIŞ İŞLERİ BAKANI CIANO'YA

Ankara, 16 Mayıs 1939

İngiltere, manda toprakları, Arabistan ve Basra Körfezi üzerinden Hint Adaları'na giden yeni bir emperyal yol yaratma amacını gütmektedir: bu sektördeki en iyi stratejik konumlar, büyük ölçüde Türkiye'nin elinde veya ona bağımlıdır. Çanakkale Boğazı'nın güneyinde, İzmir, Antalya ve Mersin donanma istasyonları ve yukarıda da belirtildiği gibi bazı günlerden beri yoğun askeri hareketliliğin kaydedildiği, özellikle Kuşadası çevresindeki Anadolu kıyısında çok sayıda demirleme yeri var; daha doğuda, önemli deniz üssüyle karşısındaki Kıbrıs'ın doğal tamamı olacak İskenderun Sancağı var. Bir süredir İngiliz teknisyenlerden oluşan bir komisyonun İskenderun limanının düzenlemesini incelediği biliniyor. Büyük Britanya uğruna mevcut silahların takviye edilmesi, yenilerinin yerleştirilmesi ve deniz üslerinin ve istasyonlarının kullanıma açılması açısından kesinlikle yaratacağı gelişmeleriyle sorunun bu tarafı dikkatle takip edilmelidir.

EK: İki Dünya Savaşı arasında İtalya'nın, özellikle Doğu Akdeniz ile ilgili dış politikası üzerine kaynakça

- Burgwyn, H. James, *Italian Foreign Policy in the Interwar Period, 1918-1940*, Westport and London, Praeger Publishers 1997;
- Çelebi, Mevlüt, *Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati ve Yankıları*, İzmir, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2009;
- Çelebi, Mevlüt, *Türkiye-İtalya Siyasi İlişkileri (1923-1939)*, Ankara, TTK Yayınları, 2020;
- Delzell, Charles Floyd, *Mediterranean Fascism 1919-1945*, London, Palgrave MacMillan, 1971;
- Di Nolfo, Ennio, *Mussolini e la Politica estera italiana (1919-1933)* [Mussolini ve İtalyan dış politikası (1919-1933)], Padova, CEDAM, 1960;
- Di Rienzo, Eugenio, *Il "Gioco degli Imperi". La Guerra d'Etiopia e le origini del secondo conflitto mondiale* ["İmparatorluklar oyunu". Habeşistan savaşı ve ikinci dünya savaşının kaynakları], Roma, Società Editrice Dante Alighieri, 2016;
- Grassi, Fabio L., *İtalya ve Türk Sorunu 1919-1923. Kamuoyu ve dış politika*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003, 2010²;
- Grassi, Fabio L., *Türk-İtalyan İlişkilerinde az Bilinenler*, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2014;
- Mandelli, Riccardo, *Grande Albergo delle Rose. Rodi. L'Italia. Giocatori e spie: 1912-1949* [Büyük Güller Oteli. Rodos. İtalya. Kumarbazlar ve casuslar: 1912-1949], Athens, ETPbooks, 2021;
- Mengeş, Yeter, *Mussolini'nin "Dört Güç Pakti" Projesi ve Türkiye'nin Siyasal Eylemciliği*, <https://atamdergi.gov.tr/tam-metin-pdf/757/tur>, DOI: 10.33419/aamd.815918, 2020;
- Pignataro, Luca, *Il Dodecaneso Italiano 1912-1947* [İtalyan On İki Adalar 1912-1947], 3 cilt, Chieti, Solfanelli, 2011-2018;
- Rappas, Alexis, *The Fascist Temptation: British and Italian Imperial Entanglements in the Eastern Mediterranean*, "Contemporary European History", 10 November 2022, <https://doi.org/10.1017/S0960777322000728>.